

MEDIJSKA PISMENOST KAO INSTRUMENT ZA ZAŠTITU DJECE I MALOLJETNIKA

Prof.dr. Emina Dedić Bukvić²¹⁴

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

Apstrakt: *Djeca očekuju, ali i trebaju, posebnu pažnju društva usmjerenu ka zadovoljavanju njihovih potreba koje počivaju na Konvenciji o pravima djeteta. UN Konvencija o pravima djeteta predstavlja prvi pravno obavezujući međunarodni instrument s namjerom zaštite prava djeteta. Četiri temeljna principa Konvencije bave se pitanjem prava djeteta, a ogledaju se u sljedećem: najbolji interes djeteta, pravo svakog djeteta da ne bude diskriminirano, pravo svakog djeteta da se njegovo mišljenje čuje u vezi sa pitanjima koja ga se tiču, te pravo svakog djeteta na opstanak i razvoj. Uz temeljne principe Konvencije, važno je izdvojiti i medijska prava koja su ovom Konvencijom obezbjeđena svakom djetetu. Bez obzira na propise, smjernice, te druge značajne međunarodne i nacionalne dokumente, suočeni smo sa nepotpunom primjenom Konvencije u praksi jer su zabilježeni brojni primjeri zanemarivanja najboljeg interesa djeteta i njegovih medijskih prava radi senzacionalizma, promocije, dezinformacija, govora mržnje, nerealnih standarda ljepote, predstavljanja identiteta djeteta u različitim situacijama, itd. U skladu sa tim najvažniji korak u zaštiti prava djeteta u medijskom okruženju jeste medijsko opismenjavanje – roditelja, odgojno-obrazovnih radnika i medijskih radnika. Kao jedna od funkcionalnih pismenosti, medijska pismenost omogućava saznanja o različitim medijima, vještine analize i kritičkog razumijevanja medijskih sadržaja, te vrednovanje tih sadržaja i njihovog uticaja na pojedinca i na društvo. Danas je značajno po(d)učiti roditelje, odgojno-obrazovne radnike i druge stručnjake da kritički čitaju i interpretiraju medijske poruke kako bi kod djece i mladih mogli podržati razvoj otvorenog, aktivnog i kritičkog stava prema medijima i medijskim sadržajima. Jačanje medijske pismenosti služi za samoosnaživanje profesionalnog položaja i prepoznavanje vlastite društvene važnosti i odgovornosti. Uz to, medijskim opismenjavanjem odrasli prepoznaju modalitete kontrolisanja vlastitih, ali i medijskih navika djece i mladih. Medijsko opismenjavanje i medijski odgoj predstavljaju obrazovni imperativ savremenog društva, kao i pretpostavku za kvalitetni inkluzivni odgojno-obrazovni pristup djeci i mladima.*

Ključne riječi: *medijska pismenost, najbolji interes djeteta, medijska prava, medijski odgoj.*

Uvod

Medijska pismenost i medijski odgoj predstavljaju savremene koncepte koje je neophodno uvrstiti u odgojno-obrazovne procese djece i mladih. Veoma je značajno uvrstiti medijski odgoj u inicijalno obrazovanje budućih nastavnika i drugih stručnjaka za odgoj i obrazovanje (pedagozi, psiholozi, socijalni radnici), ali i u inicijalno obrazovanje budućih medijskih radnika.

Sloboda medija i slobodan pristup informacijama predstavljaju osnovu demokratskog društva i vrijednosti medijske pismenosti ogledaju se u osposobljavanju djece i mladih u učešću u društvenim procesima i jačanju interakcije među ljudima u javnom životu putem medija. Zbog očigledne raslojenosti društva i digitalnog jaza, medijskom pismošću ublažava se nejednakost i osigurava se pristup medijima marginaliziranim i diskriminiranim skupinama.

---

²¹⁴ emina.dedic.bukvic@ff.unsa.ba

Konvencija o pravima djeteta, kao najvažniji međunarodni dokument kojim se štite prava djeteta obavezuje države potpisnice da obezbjede uslove za zaštitu djece u bilo kojem smislu. Pravo svakog djeteta jeste da bude zaštićeno od svih oblika nasilja i diskriminacije, u svim situacijama, što se odnosi i na medijski i na digitalni svijet. Pravo na obrazovanje u okviru kojeg će djeca i mladi razvijati medijska i digitalna znanja i vještine, kao i razumijevanje tih sadržaja, jeste jedno od osnovnih prava djeteta.

Od kraja prošlog vijeka, UNESCO je donio Deklaraciju o medijskom odgoju u kojoj se potiču političke i obrazovne vlasti na promociju medijskog odgoja kroz društvene i nastavne aktivnosti. To znači da je Deklaracijom potaknuto uvrštavanje sadržaje medijskog odgoja u obavezni nastavni proces, poduku roditelja, odgajatelja i drugih odraslih, poticati na istraživanja o ovoj temi, itd. Godine 2011., UNESCO je sumirao svoja istraživanja u dokumente koji predstavljaju „Kurikulum medijske i informacijske pismenosti za nastavnike“ i pružio praktične preporuke da integrišu sadržaje medijskog odgoja i medijske pismenosti u obrazovanje.

Uz UNESCO, Vijeće Evrope poklanja pažnju promociji i izučavanju sadržaja medijskog odgoja i obrazovanja i medijskog opismenjavanja građana. Posebno je značajan doprinos medijski opismenjenih građana za kreiranje demokratskog društva, te je medijski odgoj vrijedan „alat“ u poticanju građana ka kritičkom razmišljanju o medijskim porukama i sadržajima, kreativnosti i kritičkoj svijesti o medijima, te svakako i briga društva o očuvanju dječije privatnosti, sigurnosti i dostojanstva.

Potom, Evropska unija je ponudila okvir za politiku unapređenja medijske pismenosti, te krajem prošlog vijeka donijela i Preporuku o zaštiti maloljetnika i ljudskog dostojanstva od audiovizuelnih i informacionih usluga. Zatim donosi Akcioni plan za sigurnije korištenje Interneta putem suzbijanja štetnih i ilegalnih sadržaja. Početkom 2000. godine, Evropska unija formira ekspertne grupe koje, uz konsultacije, procijenjuju medijske poruke i sadržaje, kao i razvijenost medijske pismenosti.

Na osnovu prethodno napisanog moguće je prepoznati argumente koji ukazuju na potrebu unapređenja medijske pismenosti (Tajić, 2013):

- Medijska pismenost kao instrument za zaštitu djece i maloljetnika;
- Medijska pismenost kao instrument za zaštitu medijskih konzumenata;
- Medijska pismenost je preduslov za građansku participaciju;
- Medijska pismenost kao instrument za premošćavanje digitalnog jaza.

U skladu s ovim argumentima, Tajić (2013) stavlja težište na aktivan i odgovoran odnos i obrazovanje za medije, potom na znanja i vještine za sigurno korištenje medija, zatim na kritičko razumijevanje medijskih sadržaja kao i samog funkcionisanja medija. Prvobitno, medijska pismenost služi kao sredstvo za smanjivanje i spriječavanje negativnih uticaja medija na djecu i mlade, ali i za razvijanje znanja i vještina potrebnih za sigurno korištenje medija i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja. Bitno je shvatiti na koji način funkcionišu mediji te znati napraviti pravi izbor onoga šta želimo gledati, slušati ili čitati.

Stav nastavnika i drugih stručnjaka za odgoj i obrazovanje prema medijima presudan je za uspjeh medijskog opismenjavanja djece i mladih. Medijsko učenje je aktivno učenje i usko je povezano s iskustvom djece i mladih s medijima. Neophodno je razvijati kod djece i mladih vještine interpretacije i stvaranja ličnog značenja iz brojnih verbalnih i vizuelnih simbola koje svakodnevno primaju posredstvom različitih vidova medija. Znači, naučiti djecu i mlade da se pametno služe medijima kao izvorima znanja i sredstvima stvaranja i komunikacije.

Medijska pismenost

U razumijevanju savremenog pristupa učenju i podučavanju, ali i razumijevanju savremenog stila života, značajno mjesto zauzima medijska pismenost. Kao jedna od ključnih pismenosti 21. vijeka, medijska pismenost, opisuje se kao sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i slanja poruka

posredstvom medija (Zgrabljic Rotar, 2005). Tajic (2013) izdvaja četiri elementa medijske pismenosti: pristup medijima, analiza medija i medijskih sadržaja, evaluacija medija i medijskih sadržaja i komunikacija putem medija. Navedeni elementi vode ka kritičkom autonomnom odnosu pojedinca prema medijima. Što znači da medijski pismena osoba jeste u stanju da izvrši izbor na osnovu informacija, razumije prirodu sadržaja i usluga i da iskoristi puni raspon mogućnosti koje im nude nove komunikacijske tehnologije (Tajic, 2013).

Vrijednosti medijskog opismenjavanja djece i mladih pogotovo je izražena u situacijama koje zahtijevaju angažman odraslih u prepoznavanju netačnih, neprimjerenih i nasilnih sadržaja u medijima. Rasprave o nasilju prikazanom u medijima pokrenule su brojna istraživanja tog fenomena, kao i propitivanje etičkih normi medija. Slika u medijima o društvu, okruženju i drugim segmentima značajnim za djecu i mlade može biti predstavljena kao nasilan, zao, opasan, utopijski i nadasve netačan sadržaj (Dedić Bukvić, Šuman, 2021). Naime, djeca i mladi čitajući i posmatrajući nasilne sadržaje u prilici su da pokazuju slična ili ista ponašanja u odnosima s vršnjacima i s odraslima. Upravo to ukazuje da se modeliranje ponašanja temelji na identifikaciji, imitaciji i učenju uloga, a zavisi od individualnih i društvenih faktora koji će taj model učiniti privlačnim i bez obzira na predznak ponašanja. Potrebno je i dodati da nasilni sadržaji podižu agresivnost, podučavajući posmatrača kako biti nasilan putem ponavljanja ponašanja i kreiranja iskustva i stvaranja agresivnih emotivnih podražaja. Zečević (2017) tvrdi da djeca i mladi prate medijske sadržaje koji su interesantni njihovim autoritetima (roditelji, staratelji, vršnjaci) što potvrđuje potrebu za medijskim opismenjavanjem i odraslih i djece i mladih.

Ipak, vrijedno spomena jeste da mediji trebaju uvijek polaziti od najboljeg interesa djece i mladih, da trebaju voditi računa o kontekstu, prirodi i senzibilnosti sadržaja o kojem se izvještava, pogotovo kada je riječ o dječijoj emotivnoj involviranosti u događaje (Zurovac, 2017). Svakako, uz stručnjake iz medijske sfere, odgovornost je i na drugim odraslim (roditelji, staratelji, nastavnici i sl.) da skrbe i štite djecu i mlade. Medijska pismenost doprinosi i ublažavanju nejednakosti i premošćavanju digitalnog jaza u tri pravca djelovanja: osiguravanjem jednake razvijenosti infrastrukture, obrazovanjem marginaliziranih društvenih grupa (na osnovu društveno-ekonomskog primanja) i poticanjem kreiranja medijskih sadržaja namijenjenim osobama s određenim teškoćama.

Medijski odgoj

Kao neizostavan dio odgojno-obrazovnog procesa smatra se medijski odgoj. Savremeni odgojno-obrazovni proces ističe razvijanje aktivnog i odgovornog odnosa i obrazovanja za medije. Pod tim ne podrazumijeva sam pristup medijima, jer to nije jedini način participacije u društvu. Neophodno je djeca i mladi, odnosno građani analiziraju informacije, da ih kritički razumiju i da reaguju na njih na adekvatan način.

Medijski odgoj je dio temeljnog prava svakog pojedinca u svakoj zemlji na slobodu izražavanja i prava na informacije, te predstavlja instrument za izgradnju i održavanje demokratije. Tajic (2013) tumači medijski odgoj kao nastavne prakse koje nastoje razviti medijske kompetencije. A pod medijskom kompetencijom podrazumijeva kritički i razuman stav prema medijima s ciljem izgradnje uravnoteženog građanstva, sposobnog da donese vlastite odluke na temelju raspoloživih informacija.

Kroz medijski odgoj pojedinci uče kako da pristupe i proizvode poruke, da odaberu najprikladniji medij za komunikaciju i da imaju veći uticaj na medijsku ponudu i proizvodnju. Medijski odgoj je sredstvo ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i informisanja, te da doprinosi ličnom razvoju pojedinca i njegovom većem učešću i interaktivnosti u društvu.

Kao dio temeljnih prava svakog pojedinca, dio prava na izražavanje, prava na informacije, medijski odgoj omogućava pojedincima kreativno i kritičko učešće s upotrebom medija za razvoj i demokratizaciju komunikacije (Zgrabljic Rotar, 2005).

Kada govorimo o medijima i odgoju, prepoznajemo dva osnovna koncepta: odgoj sa medijima i odgoj za medije. Odgoj sa medijima predstavlja medije kao oruđe, kao sredstvo i pomoć pri učenju, a odgoj za medije jeste koncept u kojem se mediji opisuju kao konstitutivni element svakodnevnog života i

iskustva. S namjerom da se istakne značaj drugog koncepta (odgoj za medije) nude se neki modeli uvođenja odgoja za medije u formalno obrazovanje kao nastavni predmet, kao dio postojećeg nastavnog plana i programa, kao vještina nastavnika da integriše odgoj za medije u okvire već postojećih nastavnih sadržaja, te kao model slobodne aktivnosti.

Još sredinom prošlog vijeka UNESCO je naglasio da medijski odgoj predstavlja značajno odgojno-obrazovno područje. Od tada, pa do danas, medijski odgoj je integrisan u školske programe, kao zaseban nastavni predmet, kao dio postojećeg nastavnog predmeta (npr., maternjeg jezika i književnosti), kao dio različitih nastavnih predmeta i kao slobodna aktivnost.

Medijski odgoj potiče izgradnju samosvijesti i autonomnosti djece i mladih u odnosu prema medijima, te potiče razvoj kritičke distance prema medijskim konstrukcijama (Dedić Bukvić, Šuman, 2021). Time se potvrđuje stav da medijskim odgojem djeca i mladi sistematično i detaljno istražuju medije s namjerom prepoznavanja, razumijevanja, konstrukcije i prezentacije poruka koje se promoviraju kroz medije. Medijski odgoj zahtijeva aktivno učestvovanje nastavnika i drugih stručnjaka za odgojno-obrazovni proces u digitalnom i medijskom životu djece i mladih s namjerom podrške, usmjeravanja i razumijevanja izbora medijskog sadržaja, kao i razgovora o tome. Kako ističe Ibrahimbegović Tihak (2017) neophodno je da odrasli prate koje medijske sadržaje konzumiraju i objavljuju djeca i mladi, da prate s kim razgovaraju, koje igre igraju, te redovno razgovaraju s njima o tim aktivnostima.

Turčilo (2017) ističe da Internet i drugi mediji nisu ni dobri ni loši, nego onakvi kakvim ga oblikuju korisnici medija. Znači, odgojem i obrazovanjem pripremamo djecu i mlade, ali svakako i odrasle, da konstruktivno upotrebljavaju medije i da kvalitetno iskoriste njihove potencijale. Kritički pristup medijima nikako ne znači negativan odnos prema njima, nego pristup praćen radoznalošću, istraživanjem i propitivanjem medija (Dedić Bukvić, Šuman, 2021).

Shaw i Wood (2009) ponudili su smjernice kojima postizemo da mediji budu korisni i prisutni u životu djece i mladih. Autori smatraju da djeca mlađa od pet godina trebaju pratiti medijske sadržaje uz prisustvo odrasle osobe s kojom će razgovarati o sadržaju, o moralnim pitanjima, a posebno objasniti stvarnost od mašte. Djeca starija od pet godina mogu ponekad pratiti medijske sadržaje bez nadzora, ali samo sadržaje koji su poznati odraslima. I za ovaj uzrast važno je da uz odrasle prate medijske sadržaje te da se takva navika zadrži i kod starije djece i adolescenata. U stvari, bez obzira da li prate sadržaje na televiziji ili na računaru, neophodno je nadzirati djecu i mlade pri istraživanju tih sadržaja. Tokom zajedničkog gledanja medijskih sadržaja, važno je da odrasli prate emocije i ponašanje djece i mladih kako bi blagovremeno reagovali na neuobičajene emocije i oblike ponašanja (uznemirenost, pomjeranje pogleda s ekrana, znojenje dlanova, trzanje ruku i sl.). Kako su odrasli uzor djeci i mladima, onda je potrebno da i odrasli kontrolišu vlastita ponašanja i konzumiranje medija i nauče djecu i mlade poželjnim obrascima ponašanja.

Metodologija istraživanja

Ibrahimbegović Tihak (2015) ističe da uključivanje medija u odgojno-obrazovni proces podrazumijeva sljedeće aktivnosti: vođenje medijskog dnevnika, čitanje/gledanje/slušanje i diskusiju, analizu i dekonstrukciju medijskih sadržaja, komparacija medijskih poruka koje izvještavaju o istim događajima, simulacija i igranje uloga itd. Kao početak za preuzimanje odgovornosti i osvještavanja o konzumiranju medija, potrebno je voditi medijski dnevnik. To znači da u određenom vremenskom periodu bilježimo vrijeme koje smo proveli uz medije, ključne teme i informacije koje smo saznali putem medija, kao i osjećaje koje smo proživjeli uz medije. Vođenje medijskog dnevnika omogućava praćenje interakcije s medijima na dnevnom nivou te realniju perspektivu o tome koliko vremena provodimo s medijima (Ibrahimbegović Tihak, 2017). Uz podršku medijskog dnevnika pokreće se diskusija, analiza i dekonstrukcija medijskih sadržaja, ali svakako i prilika za odgojno djelovanje na djecu i mlade.

Tokom inicijalnog obrazovanja studenti Odsjeka za pedagogiju pripremaju se za odgojno-obrazovni rad prvenstveno s djecom i mladima, te u skladu sa Nastavnim planom i programom (www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Pedagogija-2019-2020-TK1.pdf) osposobljavaju se i da

prepoznaju i uvažavaju potrebe i različitosti učesnika odgojno-obrazovnog procesa, razvijaju vještine savjetodavnog rada, te razvijaju medijsku i informacijsku pismenost. Ukoliko se budući pedagozi opredijele za rad u odgojno-obrazovnim i u medijskim institucijama, razvijanje medijske i informacijske pismenosti jeste ključan segment njihovog profesionalnog identiteta. To znači da obrazovanjem preuzimaju odgovornost da poštuju prava koja su zagarantovana brojnim nacionalnim i međunarodnim aktima i odgajaju djecu i mlade da konstruktivno i odgovorno upotrebljavaju medije. Na takav način formira se autonoman, zreo i aktivan građanin koji zna odabrati kvalitetne informacije i odgovorno komunicirati u medijskim i drugim procesima (Zgrabljić Rotar, 2005). Zaštita djece i mladih od negativnih efekata medija i diskurs opasnosti samo su jedan od segmenata medijskog odgoja (Vajzović i dr., 2021).

Na tragu iznesenih stavova autorice Ibrahimović Tihak (2017), osmišljen je zadatak u okviru izbornog predmeta Medijska pedagogija koji izučavaju studenti Odsjeka za pedagogiju Univerziteta u Sarajevu – Filozofskog fakulteta tokom II semestra I godine I ciklusa studija. Zadatak koji su studenti pripremali i realizovali jeste *medijski dnevnik*. U periodu od 15 dana, studenti su pratili medije i detaljno bilježili sljedeće elemente: vrste medija i njihovu funkciju (informativna, zabavna, obrazovna i sl.), vrijeme provedeno uz medije, zid vijesti (zid pozitivnih/negativnih/lažnih vijesti), jedan dan bez medija – osmišljavali su aktivnosti tokom dana u kojem ne konzumiraju medijske sadržaje, te kao posljednji element medijskog dnevnika zamislili su se u ulozi vlasnika medija i nudili nove medijske sadržaje, kao i sadržaje koji su prihvatljiviji za djecu i mlade.

Na osnovu prethodno napisanog proizilazi cilj istraživanja koji glasi: analizom i deskripcijom medijskih dnevnika prepoznati medijske navike i medijske potrebe mladih, te prepoznati stavove o poželjnim medijskim sadržajima za djecu i mlade. Na osnovu postavljenog cilja određena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje vrste medija konzumiraju studenti i koja je njihova funkcija?
2. Koliko vremena studenti provode tokom jednog dana?
3. Prilikom praćenja medija, koje pozitivne, negativne i lažne vijesti prepoznali su studenti?
4. Koje aktivnosti nude studenti za dan bez medija?
5. Koje medijske sadržaje izdvajaju studenti kao poželjne za djecu i mlade?

Za potrebe ovog istraživanja korištena je metoda teorijske analize i deskriptivna metoda, te od tehnika istraživanja rad na dokumentaciji, a instrument istraživanja jeste matrica za izradu medijskog dnevnika. Uzorak istraživanja čini 76 medijskih dnevnika od istog broja studenata koji su pohađali nastavu iz izbornog predmeta Medijska pedagogija u akademskoj 2019/2020., 2020/2021. i 2021/2022. godini.

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Tokom tri akademske godine, nastavu iz izbornog predmeta Medijska pedagogija pohađalo je ukupno 76 studenata. Jedna od aktivnosti koje su opisane Silabusom ovog izbornog predmeta jeste *medijski dnevnik*. Za realizaciju odabranog zadatka, studenti su pratili matricu za izradu medijskog dnevnika koju su činili sljedeći elementi: vrste medija i njihovu funkciju (informativna, zabavna, edukativna i sl.), vrijeme provedeno uz medije, zid vijesti (zid pozitivnih/negativnih/lažnih vijesti), jedan dan bez medija – planirali su aktivnosti tokom dana u kojem ne konzumiraju medijske sadržaje, biti vlasnik medija i osmisliti nove medijske sadržaje, s posebnim naglaskom na sadržaje koji su primjereni djeci i mladima. U periodu od 15 dana, studenti su pratili i bilježili očekivane elemente medijskog dnevnika i u skladu s tim podacima kreirali vlastiti medijski dnevnik kojim su predstavili medijske navike i medijske potrebe, te osmislili medijske sadržaje prilagođene djeci i mladima.

Vrste medija i njihova funkcija

Prilikom analize medijskih dnevnika utvrđeno je da studenti konzumiraju sljedeće vrste medija:

- a) Društvene mreže i to na prvom mjestu je Instagram, potom Snapchat i Tik Tok, pa Pinterest i YouTube, te na posljednjem mjestu su Facebook i Twitter; u samo dva medijska dnevnika uočeno je praćenje odabranih podcast emisija;

- b) Portali kao što su Klix.ba, n1info.com, Avaz.ba, 24sata.info, Vijesti.ba, Slobodna Bosna.ba,
- c) TV emisije istorijskog i dokumentarnog žanra, zatim emisije koje prate život „običnih“ ljudi ili reality show i emisije takmičarskog karaktera, serije porodičnog žanra i sapunice, kriminalističke i akcijske serije, kulinarske emisije, te emisije s vjerskim sadržajima; Vrijedno je istaknuti da većinu emisija koje se emituju na određenim TV kanalima studenti prate putem adekvatnih YouTube kanala;
- d) Platforme za nastavu i riječ je o platformi za video komunikaciju Zoom, potom o platformi BISER koja predstavlja digitalnu platformu za učenje (moodle) i prilagođena je potrebama nastavnika i studenata Univerziteta u Sarajevu – Filozofskog fakulteta, vrlo rijetko je za nastavne svrhe korištena aplikacija Google Classroom, te na kraju prepoznato je da se nastava odvijala i uz video pozive putem viber aplikacije.

Uvidom u sadržaj medijskih dnevnika studenata utvrđeno je da najviše biraju medije čija je funkcija zabava konzumenata. Nakon medija zabavnog karaktera, studenti su birali medije s obrazovnom funkcijom i razlog za to jeste što studenti koji su pohađali izborni predmet u odabrane tri akademske godine su prisustvovali nastavi u online formatu zbog pandemije COVID 19. I na posljednjem mjestu, studenti su birali medijske sadržaje koji su informativne funkcije.

Vrijeme provedeno uz medije

Analizom ovog elementa iz medijskih dnevnika studenata Odsjeka za pedagogiju utvrđeno je da su studenti tokom jednog dana prosječno provodili između 11 i 13 sati uz medije. To znači da su konzumirali sadržaje zabavnog i informativnog karaktera između pet i osam sati tokom jednog dana. Studenti su provodili do šest sati dnevno uz obrazovne sadržaje, tačnije uz platforme putem kojih se odvijao nastavni proces.

Zid vijesti

Jedan od elemenata medijskog dnevnika jeste zid vijesti. Naime, studenti su prepoznavali vijesti i razvrstavali ih u tri grupe: pozitivne, negativne i lažne vijesti. Kako bi prepoznali ove vrste vijesti, studenti su prethodno upoznati s ključnim pojmovima i razumijevali su šta to čini pozitivne, negativne i lažne vijesti, te na koji način kritički promišljati o istima.

Analizom medijskih dnevnika prepoznato je koje pozitivne, negativne i lažne vijesti u medijima studenti su uočili i koje su konzumirali u predviđenom vremenskom okviru.

Pozitivne vijesti opisuju sadržaje koji su pozitivnog karaktera, radosne i ohrabrujuće vijesti i potiču prijatne i pozitivne emocije kod korisnika medija. Tokom praćenja medija, studenti su istakli da u medijima nisu primijetili značajan broj pozitivnih vijesti i da ih je veoma teško prepoznati u mnoštvu lažnih i negativnih vijesti. Od pozitivnih vijesti, studenti su izdvojili sljedeće: uspjeh grupa ili pojedinaca na takmičenjima (ponajviše su vijesti iz sporta, a najmanje iz obrazovanja), sadržaji koji promovisu određena turistička mjesta u BiH, potom vijesti o podršci u finansiranju pristupa u određenim aktivnostima pojedinih pripadnika ugroženih grupa stanovništva BiH, događaji muzičkog, kulturnog i umjetničkog karaktera.

Negativne vijesti predstavljaju vijesti koje opisuju događaje, ljude, društvene okolnosti u negativnom svjetlu i ukazuju da se u svijetu dešavaju samo negativni događaji, te izazivaju negativne psihološke efekte. U vrijeme pandemije COVID 19, povećan je broj negativnih vijesti koje su distribuirali mediji i koje značajno utiču na razumijevanje stvarnosti kod mladih. Pa su tako studenti zabilježili u svojim medijskim dnevnicima negativne vijesti i to o saobraćajnim nesrećama, o kaznenim djelima maloljetnika, o ubistvima u njihovoj okolini kao i negdje drugo u svijetu, nasilju među i nad mladim ljudima zbog etničkih, rasnih i spolnih razlika, sadržaje koji potiču nasilje i mržnju prema određenim grupama ljudi, vijesti o podacima smrtnosti tokom pandemije i otežanih okolnosti za liječenjem bolesnika, te vijesti o nemogućnosti pribavljanja vakcina i adekvatnih lijekova za bolesnike, vijesti o siromaštvu ljudi iz BiH, itd.

Lažne vijesti podrazumijevaju sadržaje kojima njihovi kreatori zavaravaju konzumente i stvaraju lažnu sliku o određenim pojavama, ljudima, objektima, događajima. Studenti su zapazili najviše lažnih vijesti u svim vrstama medija o temi pandemije COVID 19., potom prepoznali su lažne vijesti o učesnicima određenih reality show-a, zatim lažne vijesti o saobraćajnim nesrećama, oružanim

sukobima i sličnim događajima, lažnim fotografijama određenih poznatih ličnosti iz svijeta muzike. Studenti su često prepoznali lažne vijesti kojima se korisnici medija potiču na govor mržnje i nasilnu komunikaciju. Lažne vijesti o prirodi i stanovništvu, te lažne vijesti o ugroženim životinjama vrlo rijetko su uočili studenti tokom kreiranja medijskog dnevnika.

Jedan dan bez medija

Pri izradi medijskog dnevnika, studenti su trebali osmisлити jedan dan u kojem neće konzumirati medije. Aktivnosti koje su predvidjeli za dan bez medija jesu posjete rodbini, druženje s prijateljima, fizičke aktivnosti (trčanje, šetnja i sl.) u prirodi, čitanje knjiga i časopisa, vrijeme posvećeno kuhanju i vježbanju kulinarskih vještina, druženje sa životinjama, putovanje do određenog mjesta i upoznavanje znamenitosti tog mjesta, posjete kulturnim i umjetničkim događajima i institucijama, te pisanje pjesama i priča.

Vlasnik medija

Kao posljednji element kojeg su studenti osmišljavali prilikom izrade medijskog dnevnika odnosio se da iz uloge vlasnika medija kreiranje nove medijskih sadržaja adekvatne za djecu i mlade, potom da isključe nepoželjne medijske sadržaje i promovisu trenutne i primjerene medijske sadržaje za djecu i mlade. Analizom medijskih dnevnika uočeni su sljedeći medijski sadržaji koji su kao nove sadržaje ponudili studenti za djecu i mlade: obrazovni programi za djecu i mlade iz pojedinih naučnih oblasti, obrazovni kvizovi i emisije kao što su pitalice, potom animirani filmovi koji potiču razvoj mašte, kreativnosti i pozitivne vrijednosti. Studenti, kao vlasnici medija, isključili bi sadržaje koji prikazuju nasilne događaje, emisije koje su reality karaktera, animirane filmove koji su ispunjeni nasiljem, te umanjili prikazivanje emisija informativnog karaktera. Od trenutnih medijskih sadržaja, studenti bi zadržali i promovisali sljedeće: obrazovne emisije koje nude sadržaje iz pojedinih nastavnih predmeta i podučavaju djecu i mlade određenim naučnim informacijama (primjeri TV škola), određene dokumentarne filmove i emisije koje prikazuju život životinja, život ljudi u specifičnim okolnostima i slično, te muzičke show emisije takmičarskog karaktera.

Analizom i deskripcijom medijskih dnevnika studenata Odsjeka za pedagogiju prepoznate su njihove medijske navike i medijske potrebe, kao i stavovi o poželjnim medijskim sadržajima za djecu i mlade. Podaci iz medijskih dnevnika ukazuju da mladi najviše konzumiraju društvene mreže kako za zabavu, tako i za obrazovanje, potom za informisanje, te da uz medije utroše u prosjeku 13 sati dnevno. Čak do šest sati dnevno provedu uz određene platforme za nastavu i učenje. U medijskim dnevnicima studenti su najviše pažnje posvetili negativnim vijestima, te i lažnim vijestima, jer su ove vrste vijesti najzastupljenije u medijima koje su konzumirali mladi. Ukoliko bi omogućili sebi dan bez medija, studenti su ponudili aktivnosti koje bi im okupirale pažnju i usmjerili ka face to face komunikaciji, čitanju, te jačanju tijela i duha. Kao vlasnici medija prepoznali su poželjne i vrijedne medijske sadržaje za djecu i mlade, te ponudili prijedloge za kreiranje novih medijskih sadržaja. Također su istakli koje medijske sadržaje bi isključili i time onemogućili njihovo praćenje kod djece i mladih.

Rezultati dobijeni iz analize i deskripcije medijskih dnevnika ukazali su na značaj medijske pismenosti kod mladih osoba a posebno kod mladih koji se pripremaju za odgojno-obrazovni rad. U skladu s tim, posebna pažnja ovog rada usmjerena je ka medijski opismenjenom stručnjaku za odgoj i obrazovanje.

Medijski opismenjen stručnjak za odgoj i obrazovanje

Jedan od ključnih imperativa savremenog odgoja i obrazovanja djece i mladih jeste razvoj medijske pismenosti. To znači da stručnjaci u odgoju i obrazovanju pružaju prilike djeci i mladima za razvoj kritičkog mišljenja koje će ih učiniti svjesnim toga kako mediji konstruišu značenja, utiču na korisnike medija i obrazuju ih, te kako korisnicima nameću određene poruke, stavove i vrijednosti. Medijski odgoj treba da sadrži kritičku medijsku pismenost koju Trninić (2018) opisuje kao društveni proces koji uključuje višestruke dimenzije i interakcije sa više tehnologija koje su povezane sa transformacijom obrazovanja i demokratizacijom društva. To znači da će djeca i mladi, uz podršku stručnjaka za odgoj i obrazovanje, istraživati skrivena značenja medijskih poruka i postavljati pitanja kako bi utvrdila autentičnost medijskog sadržaja. Pitanja koja će pomoći djeci i mladima u

razumijevanju vijesti i medijskih sadržaja, te posebno ih osvijestiti o postojanju i prepoznavanju lažnih vijesti su:

- Ko je kreirao poruku i gdje je objavljena poruka?
- S kojom svrhom je kreirao poruku?
- Ko je ciljana publika?
- Koje se vrijednosti, ideje i informacije prenose sadržajem?
- Šta je izostavljeno iz sadržaja?
- Na koji način ste interpretirali sadržaj?
- Koju reakciju je izazvao sadržaj?

Uz ovakav pristup, djeca i mladi mogu da razumiju stvarnost koju posmatraju kroz medije od stvarnosti koju proživljavaju u životu, prepoznaju i spriječavaju medijsku manipulaciju, štite vlastita medijska prava i medijska prava drugog, itd. No, medijska pismenost i pružanje prilika za medijski odgoj omogućavaju djeci i mladima da koriste medije na konstruktivan način. To znači da djeca i mladi kroz medijski odgoj razvijaju svijest i kritičko promišljanje o pozitivnim odlikama medija, te njihovom pozitivnom djelovanju na život pojedinaca. U tom smislu, djeca i mladi uče razumijevati medijske sadržaje, tumačiti ideologiju koju zastupaju mediji, potom prepoznaju diskriminirajuće i nasilne sadržaje, te uče se kreiranju medijskih sadržaja i poželjnoj promociji tih sadržaja.

Uključivanje medija u odgojno-obrazovni proces omogućava djeci i mladima da češće praktikuju određene aktivnosti uz podršku medija i mentorisanje stručnjaka u odgoju i obrazovanju, a time im se pružaju prilike da razvijaju medijsku kompetenciju za samostalno i sigurno korištenje medija. Stručnjaci u odgoju i obrazovanju jesu mentori djeci i mladima u razvijanju medijske pismenosti. Stoga, Ciboci i saradnici (2020) prepoznaju četiri obrasca u razvijanju medijske pismenosti:

- Prvi obrazac podrazumijeva osnovne vještine medijske pismenosti, odnosno djeca i mladi znaju koje informacije smiju i ne smiju dijeliti na digitalnim platformama, znaju kako ograničiti grupu prijatelja i izbrisati one koji im ne smiju biti na listi, znaju kako podijeliti fotografiju i promijeniti postavke privatnosti, znaju postaviti aplikaciju na uređaj/medij te znaju odabrati ključne riječi u procesu pretraživanja.
- Drugi obrazac jeste nazvan stvaralačke vještine medijske pismenosti, a odnosi se na kreiranje stranice i/ili profila na Internetu.
- Treći obrazac je kritički aspekt medijske pismenosti i usmjeren je ka provjeri informacija koje su im dostupne i lako donose odluku o vjerodostojnosti tih informacija.
- Posljednji, četvrti obrazac predstavlja vještine uređivanja vlastitog sadržaja što znači da znaju postaviti video ili drugi sadržaj koji su kreirali i znaju uređivati sadržaje koje su sami kreirali i postavili na digitalne platforme.

Stručnjaci u odgoju i obrazovanju, kroz različite aktivnosti i programe, potiču razvoj medijske pismenosti djece i mladih. Pa je ključno da stručnjaci u odgoju i obrazovanju primijenjuju interdisciplinarni pristup u medijskom odgoju i medijskom obrazovanju djece i mladih.

Zbog kompleksnosti medijskih sadržaja, ali i prevelike izloženosti djece i mladih tim sadržajima, Čengić (2019) izdvaja tri strategije u posredovanju između djece i mladih i medija. Prva strategija jeste aktivna ili evaluacijska strategija kojom stručnjaci u odgoju i obrazovanju razgovaraju s djecom i mladima o medijima i medijskim sadržajima. Potom slijedi restriktivna strategija u kojoj stručnjaci u odgoju i obrazovanju ograničavaju pristup određenim medijskim sadržajima ili medijima uopšte putem postavljanja vremenskih ograničenja ili korištenja određenih tehničkih mjera (pin kodovi, filteri i sl.). Treća strategija jeste zajedničko korištenje medija u kojoj stručnjaci u odgoju i obrazovanju skupa s djecom i mladima prate medijske sadržaje, vrše monitoring i evaluaciju medija i

medijskih sadržaja. Veoma je važno voditi računa o ograničavanju pristupa medijima, jer uskraćivanjem prava na slobodu informisanja, ugrožava se učešće djece i mladih u medijskom okruženju, digitalnoj kulturi i društvu uopšte.

Svjesni da djeca i mladi znaju baratati medijima, ipak ne znaju kritički promišljati o medijskom sadržaju, te ne znaju sigurno i prihvatljivo konzumirati medijske sadržaje, ukazuje da im je neophodna podrška stručnjaka za odgoj i obrazovanje kako bi razvili se u medijski aktivne i odgovorne građane društva. Ovo ukazuje da odrasli, bilo da su roditelji, nastavnici, pedagozi i drugi stručnjaci, moraju razvijati medijsku pismenost kako bi podržali djecu i mlade u razvijanju njihove medijske pismenosti i kako bi ih medijski odgojili za medijski posredovani svijet.

Zaključna razmatranja

Djeca i mladi odrastaju okruženi medijima i u stalnom su kontaktu s medijskim sadržajima. Za konzumiranje tih sadržaja potrebna im je medijska pismenost, odnosno sposobnost kritičkog vrednovanja poruka i prepoznavanja autentičnosti medijskog sadržaja. Promocija i aktivno poticanje razvijanja medijske pismenosti zasnovano je na brojnim međunarodnim dokumentima, a posebno zagarantovano Konvencijom o pravima djeteta kojom se nalaže zaštita djece i mladih u bilo kojem smislu. Stoga, zadatak društva jeste poticanje aktivnog i odgovornog odnosa i obrazovanja za medije, potom poticanje razvoja znanja i vještina za sigurno korištenje medija, te kritičko razumijevanje medijskih sadržaja kao i samog funkcionisanja medija. To znači da društvo stavlja fokus na djecu i na mlade, ali svakako i na odrasle koji će uz odgovarajuće strategije posredovanja s medijima podjednako usmjeriti pažnju na mogućnosti medija i njihove potencijalne rizike. Vrijedno je istaknuti da jedina odgovornost odraslih nije samo zaštita djece, već su odgovorni da kreiraju prilike za razvoj potencijala djece i mladih, da kao mentori koriste prednosti medija za različite aspekte ličnog razvoja, obrazovanja, uspostavljanja socijalnih kontakata i razonode. Za pedagoški i društveni kontekst važno je da odgojno-obrazovne zajednicu promovišu medijsku pismenost i medijski odgoj, te stvaraju uslove za poželjne i vrijedne obrasce ponašanja.

Literatura:

1. Ciboci, L, Ćosić Pregrad, I, Kanižaj, I, Potočnik, D, Vinković, D. (2020). *Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu*. Zagreb: HR Kids Online.
2. Čengić, L. (2019). *Medijsko opismenjavanje u porodici i preporuke za implementaciju projekata unapređenja medijske pismenosti u okviru porodice u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: MEDIACENTAR.
3. Dedić Bukvić, E, Šuman, M. (2021). *Nastavnici kao digitalni mentori: podrška u radu s djecom i mladima u digitalnom okruženju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
4. Ibrahimbegović Tihak, V. (ur). (2015). *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Dobra knjiga.
5. Ibrahimbegović Tihak, V. (2017). *Medijska pismenost: prevencija zloupotrebe i preduslov kvalitetnog učešća djece i mladih u medijima. Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava kreatora medijskih sadržaja*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
6. Kuzmanović, D, Zlatarović, V, Anđelković, N, Žunić-Cicvarić, J. (2019). *Deca u digitalnom dobu: Vodič za bezbedno i konstruktivno korišćenje digitalne tehnologije i interneta*. Užice: Užički centar za prava deteta.
7. Shaw, R., Wood, S. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja*. Zagreb: V.B.Z. d.o.o.
8. Tajjić, L. (2013). *Medijska pismenost u BiH*. Sarajevo: Internews u BiH.
9. Trninić, D. (2018). *Sadržaj u medijima i kritička medijska pismenost. Zbornik radova izloženih na naučnoj konferenciji sa međunarodnim učešćem (Re)konstrukcija društvene stvarnosti*. Banja Luka: Univerzitet u Banja Luci, Fakultet političkih nauka.

10. Turčilo, L. (2017). Online mediji i djeca: „Digitalni urođenici“ kao kreatori, subjekti i objekti u digitalnim medijima. *Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava kreatora medijskih sadržaja*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
11. Vajzović, E., Hibert, M., Turčilo, L., Vučetić, V., Silajdžić, L. (2021). *Medijska i informacijska pismenost: dizaj učenja za digitalno doba*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
12. Zečević, I. (2017). Uticaj medija na djecu. *Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava kreatora medijskih sadržaja*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
13. Zgrabljic Rotar, N. (ur). (2005). *Medijska pismenost i civilno društvo: Zbornik radova*. Sarajevo: Mediacentar.
14. Zurovac, Lj. (2017). Medijska samo-regulativa za najbolji interes djeteta. *Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava kreatora medijskih sadržaja*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

MEDIA LITERACY AS AN INSTRUMENT FOR PROTECTION CHILDREN AND MINORS

Abstract: *Children expect, but also need, special attention from society aimed at meeting their needs, which are based on the Convention on the Rights of the Child. The UN Convention on the Rights of the Child is the first legally binding international instrument intended to protect children's rights. The four fundamental principles of the Convention deal with the issue of children's rights, and are reflected in the following: the best interests of the child, the right of every child not to be discriminated against, the right of every child to have his or her opinion heard in relation to issues that concern him or her, and the right of every child to survival and development. In addition to the basic principles of the Convention, it is important to single out the media rights that are provided to every child by this Convention. Regardless of the regulations, guidelines, and other significant international and national documents, we are faced with incomplete application of the Convention in practice, as there have been numerous examples of neglecting the best interests of the child and his media rights for the sake of sensationalism, promotion, misinformation, hate speech, unrealistic standards of beauty, presenting the child's identity in different situations, etc. Accordingly, the most important step in protecting children's rights in the media environment is media literacy - of parents, educators and media workers. As one of the functional literacy, media literacy enables knowledge about different media, skills of analysis and critical understanding of media contents, and evaluation of those contents and their impact on the individual and on society. Today, it is important to teach parents, educators and other experts to critically read and interpret media messages so that children and young people can support the development of an open, active and critical attitude towards the media and media content. Strengthening media literacy serves for self-empowerment of the professional position and recognition of one's own social importance and responsibility. In addition, through media literacy, adults recognize the modalities of controlling their own, but also the media habits of children and young people. Media literacy and media education represent an educational imperative of modern society, as well as a prerequisite for a quality inclusive educational approach to children and young people.*

Keywords: *media literacy, best interests of the child, media rights, media education.*